

Valentin Rožanc

13. oktobra 1942 ob 9.10 je v hiši s številko 18 takratne Ciril-Metodove ulice, zdaj Ulice 24 talcev, pripadnik varnostno-obveščevalne službe z dvema streloma ubil dr. Marka Natlačena. S tem je izvršil smrtno obsodbo, ki jo je izrekel izredno sodišče za zaščito slovenskega naroda.

Ta akcija je bila zadnja takšne vrste v Ljubljani. Njen cilj je bil odstraniti vodilno osebnost slovenske reakcije, ki bi brzkone postala, če bi ostala živa, nekakšen slovenski predsednik kvizlinške vlade, podobno kot kasneje general Rupnik. Le da je bil Natlačena mnogo bolj prekanjen politik, kot je bil togi soldat Rupnik.

Vodilni ljudje italijanske vojske in zasedbenih oblasti so naravnost pobesneli. Smrt človeka, na katerega so se zanašali kot na svojega najzvestejšega zaveznika in sodelavca, jih je vrgla s tira. Še istega dne ob 19. uri so pripeljali pred hišo iz zaporov štiriindvajset zapornikov in jih postrelili. Prvič se je zgodilo, da so sredi Ljubljane naenkrat pobili toliko ljudi, ki niso imeli s smrtjo Marka Natlačena nobene neposredne zveze. Šlo je za premišljeno maščevalnost, za uveljavljanje od nemških nacistov prevzetega in posnemanega sistema talcev, ki sta ga napovedala komandant 11. armadnega korpusa Mario Robotti in visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli že 24. aprila tistega leta. Že prej je bilo postreljenih nekaj skupin talcev, toda nikoli toliko.

Naslednje dni je vsa Ljubljana govorila, kako so umirali talci, ki so jih razdelili v nekaj skupin in drugo za drugo postavljali pred zid ter streljali. Nekateri so si slekli sukniče in jih polagali na kri pred njimi postreljenih, drugi so se sezuvali. Oboji so tudi povedali, še bolj pa pokazali, kako spoštujejo mučeniško kri tovarišev, pobitih nekaj minut prej. Nato pa se je njihova kri pomešala s krvjo predhodnikov.

Sam Italijani so 14. oktobra 1942 poročali v Rim:

»Nekateri med njimi so hoteli pokazati trdnost in so kričali: Živela svobodna Slovenija, živela Rusija, živela Stalin!«

Eden izmed mož, pobitih pred Natlačenovim vilo, je bil tudi sedemindvajsetletni Valentin Rožanc. Veliko ljudi ga je poznalo iz dela po različnih družtvih, poznali so ga tudi skoraj vsi železničarji od delavcev v kurilnici, mostovnih delavnicah in voznega osebja do uradnikov na direkciji. Očitno so opazovali ustrelitev in spoznali Rožanca, zato je Ljubljana tudi zvedela za to.

Ko je prišel na vrsto in ko je v pet talcev tresčila salva iz pušk eksekucijskega voda, so vsi padli na okrvavljeno tla. Le Valentin Rožanc je nenadoma vstal, čeprav z največjim naporom, saj je bil že hudo ranjen. Dvignil je pest in zaklical: »Smrt fašizmu!« Tedaj ga je oficir s pištolo še enkrat ustrelil v glavo in tedaj je padel.

Kdo je bil človek, ki je tako do zadnjega izpričeval svoj veliki pogum in privrženost osvobodilnemu boju in revoluciji?

Rojen je bil na Trati pri Sentvidu, v sedanji šišenski občini, v kmečki družini. Kot tak je moral delati na polju že od šestega leta dalje. Pasel je živino, kasneje se je izučil za čevljarja. Ko se je začela prva svetovna vojna, je bil star devetnajst let in je zato moral takoj k vojakom. Sprva se je znašel na ruskem, nato pa na italijanskem vojnišču. Maja 1918 je bil eden izmed uporniških voditeljev v Judenburgu. Po-

tem ko je bil upor zaduščen, je bil obsojen na smrt, toda obsodba ni bila izvršena in je tako živ dočkal razpad Avstro-Ogrske monarhije.

Po vojni se je zaposlil v železniški delavnici v Dravljah ter se v kratkem času usposobil za livarja. Mnoge železniške delavnice so po razpadu Avstro-Ogrske ostale izven meja »Krajevne Srbov, Hrvatov in Slovencev«, zato je ta morala ustanovljati nove in širiti prejšnje, manjše. Tako je našel zaposlitev tudi Rožanc, čeprav že izučen za čevljarja.

Leta 1920 se je poročil z Marico Juvan iz Spodnjih Pirnič. Tam je imela skromno hišo in »pol grunta« zemlje. Leta 1915 je rodila sina Milana, ki je padel kot partizan. Tiste čase je bilo življenje nezakonske matere posebno na vasi zelo bridko, vsi so jo zaničevali ter zapostavljali nje in otroka. Rožanc pa je sprejel ženinega sina za svojega, mu dal svoj priimek in ni delal med njim in kasneje, v zakonu rojenim Mar-

janom, nobene razlike.

Ze tedaj je bil Rožanc po prepričanju socialist, zavrgel je vero in javno govoril, da ne verjame v boga. Tudi za take ljudi je bilo življenje težko, posebno na vasi, kjer je imela duhovščina popoln vpliv. Pogosto je hujskala ljudstvo proti takšnim, kot je bil Rožanc. Tudi v Spodnjih Pirničah ni bilo dosti drugače. Toda počasi je s svojim obnašanjem in delom Rožanc dokazal, da je pošten človek. Rad je pomagal vsa komur, ki mu je mogel, bil je z gled delovnega človeka in družinskega očeta. Kmalu so ga domačini sprejeli za svojega in mu zaupali, da jih je zastopal pred oblastmi. Bil je celo izvoljen za odbornika takratne občine Smartno. Kot tak je postal varuh bratoma Francu in Martinu Rozmanu, ki sta med vojno izgubila očeta, mati pa je živela na Primorskem. Ne sebično zavzemanje za njuno korist je še bolj povzdignilo Rožančev ugled. Nazadnje je oba brata spravil v uk, da sta

se izučila obrti in si tako omogočila boljšo prihodnost.

Udejstvoval se je tudi pri gasilcih in se odločno zavzemal, da bi dobila pirniška šola, skromna vaška enorazrednica, še drugo učilnico. Končno mu je to tudi uspelo.

Med tem časom je pogorela železniška delavnica v Dravljah, niso je več obnovili, ampak so delavce zaposlili v Šiški in v kurilnici na glavnem kolodvoru. Rožanc se je zdaj tja vozil na delo s kolesom ali z vlakom iz Medvoda oziroma Mednega.

Leta 1935, ko je Partija dokončno prebolela krizo in se začela naglo krepiti, je bil Rožanc kot ugleden družbeni delavec in vsestransko spoštovan človek sprejet v njeno članstvo, ne da bi bil prej kandidat.

Aprila 1941, ko je razpadla bivša jugoslovanska vojska, je bilo na šišenski in glavni železniški postaji dosti orožja in streliva. Komunisti in drugi napredni ljudje so mnogo poskrili. Eden izmed organizatorjev, ki se je pri tem posebno odlikoval, je bil tudi Rožanc. Sodeloval je pri ustanavljanju prvih partizanskih enot na Rašici, Smarni gori in pri poskusih za ustanovitev medvoške čete. Avgusta 1941, ko sta bila

Milan in Marjan že partizana, so ga Nemci prišli aretirati, toda niso ga dobili. Odšel je v Ljubljano in se nasečil pri prijatelju in sodelavcu Petru Romavhu v Podjurski ulici v Šiški. V tem času je postal član komiteja železniškega vozišča Ljubljana, ki je bil enakoverden rajonskim komitejem v Ljubljani. V njem je opravljal vrsto pomembnih nalog. Predvsem se je ukvarjal z organizacijo pošiljanja raznega materiala in orožja partizanom in z narodno zaščito, ki je imela na ljubljanski železniški postaji nekaj časa poseben bataljon.

1. julija 1942 so ga Italijani aretirali. Čez nekaj časa so ga poslali v taborišče Gonars, toda kmalu so ga pripeljali nazaj v Ljubljano. Očitno so ugotovili, da imajo v rokah pomembnega organizatorja, kar je bila posledica izdajstva. Tudi v zaporu, ko so ga nepretrgoma zasliševali in mučili, je dokazal svojo trdnost in privrženost revoluciji. Od njega niso zvedeli ničesar in prav zaradi tega so ga kmalu postavili pred puške.

21. julija 1953 je bil posmrtno odlikovan z redom narodnega heroja.

MILE PAVLIN

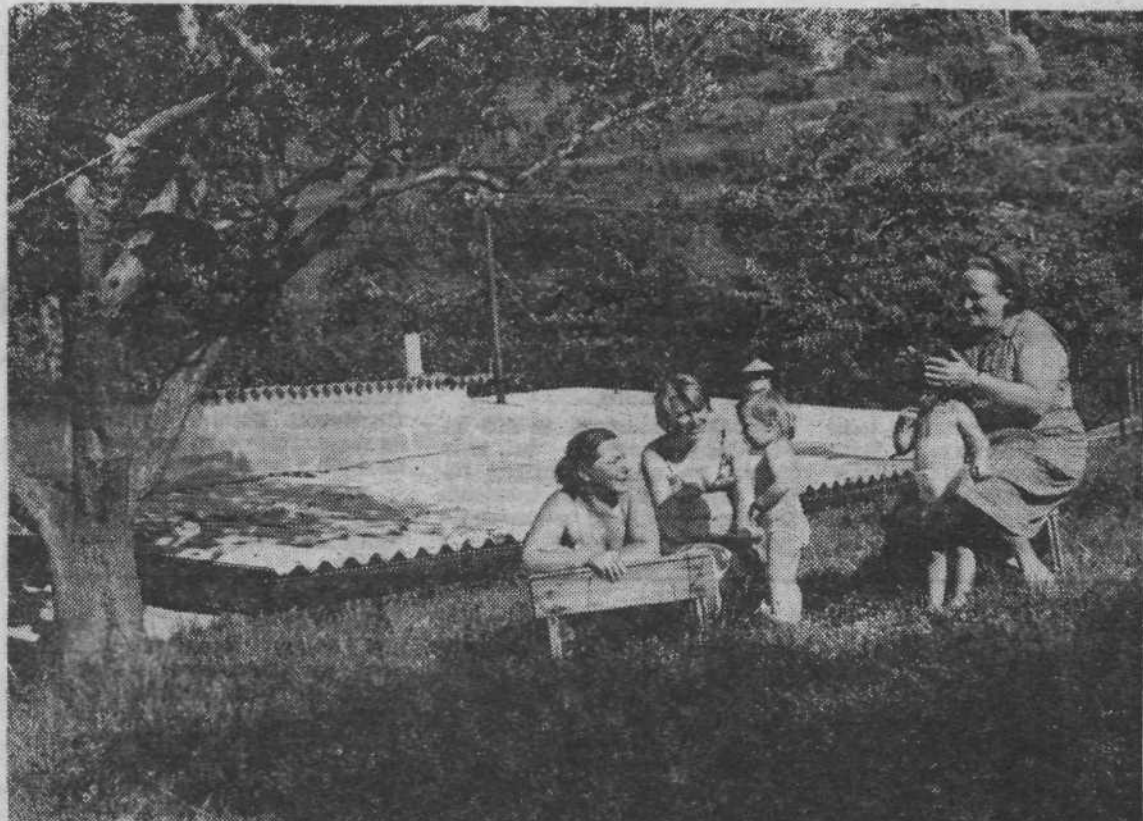
Počitniški dom z lastnimi močmi

V teh dneh, ko v Ljubljani tako pogrešamo sonca in lepega vremena, je naše hrepenenje obrnjeno proti morju. Toda ne zaman. Tam je zares več sonca in tudi morje je že razmeroma toplo. Zato ne bo odveč, če malce pokramljamo, kako smo poskrbeli za oddih. Za oddih, ki bo zdrav in poceni, dostopen tudi občanom s skromnimi prejemki. Kako smo poskrbeli, zakaj samo od nas in od našega vzajemnega prizadevanja bo odvisno, kako bo mo letovali...

Ako pri mostu v Strunjanu zavijete na desno, malo pred Belim križem pri Piranu uzrete napis »Pacug«. Od ceste, ki gre po pobočju, se do morja slabo vidi. Pogled zastirajo akacije, češnje in drugo drevje, pa tudi vinogradi in visoka trava. Tako le malo kdo ve da je tu pred kakimi petnajstimi leti zrasla vrsta počitniških domov. Med njimi je tudi počitniški dom združenja borcev NOV »Dušan Turk« iz terena Kolodvor v Ljubljani.

Na tabli piše, da je bil dom dograjen leta 1962. To je skromen domek. Premore le tri sobe, od tega dve po štiri ležišča in eno z dvema ležiščema, kuhinjo in zaprto teraso. Pred tremi leti so dogradili še manjšo počitniško hišico s tremi možnimi ležišči. Sicer pa vsa ko leto nekaj popravijo in dograje. Vse, kar je tu mogoče videti in užiti, je bilo narejeno s prostovoljnimi delom.

Marica Vovko in Brane Faleskini iz pisarne Krajevne skupnosti Kolodvor hranita listine o nastanku tega doma. Začetki segajo v leto 1959. Tega leta 5. novembra je bila sklenjena kupoprodajna pogodba, s katero je združenje borcev NOV Ljubljana-Kolodvor pridobilo 985 kvadratnih metrov zemljišča. To je bil prav zaprav star in izrojen vinograd, sredi katerega pa oslovski hlev. Člani združenja so takoj zavahali rokave. Že leta 1960 so dobili odločbo, da se lahko priključijo na vodovodno omrežje. Hkrati so hlev toliko pozidali in predelali, da je bilo mogoče biti pod streho. Vodo je bilo treba nositi iz studenca, ki je bil 150 m daleč navzdol. Toda borci NOV iz terena Kolodvor so se v delo zagrizli z velikim elanom. Vodil jih je pokojni predsednik združenja Alojž Zontar. Napeljali so elektriko in že po dobrih dveh letih so domek slovesno odprli. Potem so vsako leto nekaj iz-

Počitniški dom združenja borcev NOV »Dušan Turk« v Pacugu ima lepo okolico in lep vrt. Tu se zbirajo letovalci, kadar ne gredo na morje. V ozadju je lepo vidna nedavno prenovljena streha počitniškega doma.

boljšali. Zgradili so lepo tlakovane stopnice, poti in škarpe, uredili so okolico, prekrili streho. Za dovod vode je bilo treba izkopati jarek od počitniškega doma Kroke in nabačiti ter položiti cevi. Potem so nabavili tri štedilnike na plin, elektriko in trdo gorivo (kombinirane). Pri teh delih so se posebno odlikovali: Tina Blatnik, Franc Lužar in Adolf Fabjan. S tem pa nismo našli vseh, niti ne tistih, ki so delali v okviru odbora za počitniški dom »Dušan Turk« v Pacugu.

Kako je danes v tem domu? Ko sem ga nedavno obiskal, sem tu našel dve družini, zakaj sezona se pravzaprav še ni bila začela. Borec NOV Izidor Černot, ki zdaj stanuje v Topniški je tudi eden tistih, ki so tu postavili lopato. V Pacugu je prišel letovat z ženo in vnukinjo Jelka Kos iz Zaloga pri Domžalah pa s hčerko in vnukinjo letuje tu v okviru izmenjave med združenjem borcev NOV Ljubljana-Kolodvor in avtobusnim podjetjem SAP iz Ljubljane. To podjetje je zrušeno da

lo tri stalne brezplačne vozovnice, ki jih uporabljajo člani odbora in drugi za prevoz na udarniško delo pa tudi socialno šibki člani za prevoz na letovanje in nazaj. Za protiuslugo pa SAP lahko izkoristi tri krat po deset dni štiriposteljno sobo za letovanje članov svoje delovne organizacije. Tu gre torej zares za domiselno in vzajemno koristno sodelovanje.

Letovalci so mi povedali, da je v tem počitniškem domu čudovit mir, svež zrak z veliko sence, kar je primerno predvsem za starejše ljudi. Okolica je krasna, to sem se prepričal na lastne oči. Do morja je kakih 200 metrov ali največ deset minut, kar je prav primerno, saj se je treba tudi razhoditi. Za pripravo hrane mora skrbeti vsaka družina sama, zato je letovanje tudi ceneno. Letos so po ležišču določene naslednje cene: za člane združenja borcev NOV terena Kolodvor in njihove družinske člane 7 dinarjev dnevno na osebo, za člane ZZB NOV iz drugih krajevnih skupnosti v ob-

čini Ljubljana-Center 11 dinarjev dnevno na osebo, za člane ZZB NOV iz drugih občin 15 dinarjev dnevno na osebo in za nečlane 20 dinarjev dnevno na osebo.

Borci NOV, ki jih je v krajevni skupnosti Ljubljana-Kolodvor kar 473, so na svoj domek zelo ponosni. Tudi zelo radi zahajajo vanj na počitnice. Lani je tu letovalo 105 odraslih z mnogimi otroci, ki pa tu niso všteti. Vseh nočnih je bilo 1.053. Po teh podatkih je mogoče sklepati, da petini svojih članov lahko zagotovijo zdravo prijetno in skromno letovanje na morju iz lastnih virov.

Primer počitniškega doma »Dušan Turk« v Pacugu je lahko zgled, kako se da z lastnimi močmi in z vzajemnimi prizadevanji urediti življenje, da bo lepše in polnejše. Tu je prišla še posebno do izraza soodvisnost med ljudmi. Samo skupno delo za skupne koristi je pot, po kateri je mogoče ustvariti nekaj trajno koristnega.

FRANCI STRLE